

УДК 94:303.446.4:37.013.8(477)
DOI: 10.18523/2617-3417.2021.4.73-79

Кірсенко М. В., Балабушевич Т. А.

ПОРІВНЯЛЬНА ІСТОРІЯ В ГУМАНІТАРНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

Історія, вчителька життя, охоплює низку навзаєм доповнюваних понять. Її треба навчати поступово, крок за кроком, від місцевих сюжетів до всесвітніх узагальнень, щоразу беручи до уваги вік, освітній рівень і фахову зацікавленість конкретної аудиторії. Учні початкових і середніх шкіл довідуються спочатку про рідні міста і райони, потім докладніше про батьківщину в цілому, спільні підвалини і найважливіші явища Європи, засадничі імена і факти решти світу. Заклади вищої освіти мають на меті сполучити у випускників мінімум знань, необхідних будь-якій цивілізованій людині, та переважну увагу до попереднього розвитку вужчих сфер інтересів майбутніх правників, інженерів, лікарів тощо. У виснаженій тоталітарним геноцидом нації перехідної доби треба зламати міцно вкорінений комплекс меншовартості, довести неподільність вітчизняної історії та ментальності з докільлям у Східно-Центральній Європі, збагнути сенс європейської спільноти, простежити на прикладі України філологічне, історичне, політичне, державотворче покоління Відродження в репатріації до глобальної сучасності. Задум Могиллянської академії базовано на передумовах її розгортання в міжнародний осередок комбіновано-компаративної гуманістики з міжпредметної синхронізації викладання вітчизняної та всесвітньої історії до міжвідомчої галузевої координації з культурологією, мистецтвознавством, юриспруденцією, філософією, політологією та іншими дотичними науками.

Ключові слова: Україна, освіта, порівняльна історія, Європа, цивілізація.

Давнє бажання поділитися цими думками щоразу наражалось на сумнів, чи не буде це вкотре відкриттям Америки або винайденням велосипеда, і чи варто знову торочити нібито заявлені банальні постулати. Проте сумновідома легковірність загалу до небезпечної демагогії популістів, короткозорість електорату, а внаслідок цього низка чвар і сварок аж до воєнних зіткнень наводять на висновок, що повтори сприяють корисному пізнанню (*repetitio est mater studiorum*). А тому звернімо роздуми не до фахівців – заручників традиції, а до спраглої новацій молоді, щоб заощадити коштовний час на реформах.

Науковці України давно міркували зі здобутків і лагун у дослідницькому вивченні давнини¹. Більшість авторів відомі вагомим доробком в академічній праці, але з різних причин менше

уваги приділяли педагогічній чинності, а дехто не мав нагоди здобути базову фахову освіту історика. В будь-якому разі вони зосередились на вітчизняній проблематиці, а треба розглядати її в ширшій взаємодії та контексті, порівняти погляди і методи з урахуванням віку і походження аудиторії, поточною ситуацією, нагальними потребами доби².

Не зазіхаємо на лаври корифеїв, однак ми за кількадесят років набули власний досвід викладання на всіх щаблях від учнів початкових і середніх шкіл, ліцеїв, гімназій до студентів, магістрантів, аспірантів і докторантів обабіч Атлантики. Кільканадцять тисяч відтоді зробились освітянами, науковцями, дипломатами, підприємцями, урядовцями, правниками, офіцерами, політиками в кількадесяти країнах, але не забули свої витoki і досі зголошуються з пропозиціями

¹ Станіслав Кульчицький, «Історія і час. Роздуми історика», *Український історичний журнал* 4 (1992): 3–10.

² Тетяна Гошко, «Нові/старі проблеми викладання історії України у вищій школі», *Historians*, march 23, 2013.

спільних проектів і цікавого багатоманітного співробітництва.

Насамперед врахуймо багато значень історії. Це сам перебіг явищ і подій, які сталися колись або нещодавно. В цьому сенсі кажемо, що щось сталося вперше в історії або ніколи в історії не було. Це також усна розповідь або письмове оповідання з певним сюжетом, пригода чи халепка, можна до історії увійти або втратити. Це комплекс наук і навчальних предметів. Учителка життя (*magistra vitae*) карає невігласів за нехтування. На запитання, як керувати урядом, Вінстон Черчилль радив читати історію, бо в ній усі таємниці державництва³.

Із плином часу від історії відбрунькувалася більшість природознавчих і гуманітарних наук. Кожна еволюціонувала нарізно, тому маємо історію фізики, математики, хімії, літератури, мистецтв тощо. У вужчому сенсі під історією ми маємо на увазі вивчення і викладення знань про суспільство і взаємини людей, а зокрема також про політику як форми і методи самоорганізації та взаємодії.

Доісторичні зграї дикунів, а потім родоплеменний лад варварів із їхнім примітивним уявленням про довкілля передували цивілізаціям з осілим способом життя, державними утворами і писемністю від ієрогліфів до мережі Інтернет, себто фіксації та ширення інформації. Батько історії Геродот прагнув з'ясувати обставини греко-перських війн і довідатися про Ойкумену, знаний світ еллінів. Фукидід розрізнув міф і реалії. Античність персоніфікувала і моралізувала історію, Середньовіччя підпорядкувало її теології з догматичною схоластичною філософією. Ренесанс і Реформація заохотили критичний, хоч і упереджений, тенденційний аналіз джерел⁴. Просвітництво намагалось усіляко уніфікувати, систематизувати і раціоналізувати пізнання з практичним застосуванням.

Доба індустріалізації та націоналізму поживила цікавість до соціально-економічної історії. Відродження рідної мови і пізнання історії всюди передують самоусвідомленню і самовизначенню націй, себто спільнот громадян, свідомих неподільності своїх прав і обов'язків. Бісмарк казав, що Німеччина піднесенням завдячує не так пруському фельдфебелю, як шкільному вчителю. Від соціал-дарвінізму і расистських теревенів про «тягар білої людини» тривали

спроби виправдати загарбання колоній культуртрегерством. Суперечки неокантіанства, модернізму і постмодернізму додали олії до полеміки щодо покликання освіти.

Біполярна конфронтація спотворила суспільствознавство. Вульгарний марксизм цинічно вважав історію за політику, перекинуту до минулого. Іван Драч саркастично писав: «Здрастуйте, бабо історіє, вічна наймичко тітки політики, залоскотана під пахвами джигунами-істориками»⁵... Тоталітаризм профанував її до рівня політграмоти, де агресивні невігласи нищили дисидентів і «ворогів народу» в «полюванні на відьом». Примусовість предмета навчання з підступною назвою «історії партії», поряд з іншим, мала на меті віддохотити від будь-якої історії, що лякала панівні верстви. Адже знання діагнозу предків дає змогу медицині розуміти анамнез і гоїти виразки, а політиці долати соціальні вади консервативним лікуванням реформ або хірургією революцій.

В Україні та решті «радянських республік» лютувало цькування за підозр у належності до горезвісного «буржуазного націоналізму». Це тавро карало будь-яку цікавість до вітчизняної історії, культури, фольклору, мови. Часи Голодомору-геноциду давно минули, але шовіністична асиміляція сильнішала. Відлиги не зменшили страх можновладців перед правдою і прагнення мінімізувати місцеву давнину до регіональної частки штучно вигаданої весоюзної історії. Україна відродила самостійність, більшала цікавість люду до витоків своєї самобутності, але за іронією долі пропагандисти КППРС, втрапивши джерело зиску, в корпоративній мафії зухвало заходилися викладати історію України і виховувати «патріотизм» з такою самою заповзятливістю, як доти плекали «соціалістичний інтернаціоналізм».

За кількадесят років змінилися покоління, та інерція долається важко, а агентура ворожого реваншизму пнеться зі шкіри, щоб скомпрометувати Україну брудними наклепами і гальванізувати міф «дружби народів» СРСР. Патріоти гинули в катівнях, вилучені з суспільства, а зарозумілій та наївній молоді бракує пильності. Треба ретельно досліджувати і популяризувати специфіку розвитку країни в часі й просторі довкілля, вчитись у Польщі, Чехії та решти Східно-Центральної Європи викладові історії на всіх щаблях шкільництва⁶.

³ "The Study of History and the Practice of Politics", <https://i.pinimg.com/564x/ae/ed/f0/aeedf07dc693605813387b5f1a7ad0df.jpg>.

⁴ Б. В. Корнелюк, «Ренесансні уявлення про історію», *Нова філологія* 25 (2013): 97–100, www.irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv/cgiirbis_64/2.

⁵ Іван Драч, «Бабусенція», *Українська та зарубіжна література*, <https://ukrainian-poetry.com/drach-ivan/babusenciya/>.

⁶ Tadeusz Słowikowski, "Nowoczesność i tradycja w nauczaniu historii", *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny* 129, *Prace historyczne* (15) (1995): 17–36, <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/docmetadata?id=2358&from=pubstats>.

Однакові вимоги до всіх не мають сенсу, бо люди й умови життя різні. Європейці запізнають учнів початкових шкіл із краєзнавством на прикладі своїх сіл, міст, районів. Випускники коледжів і гімназій довідалися про найважливіші інтелектуальні та суспільно-політичні явища і події на батьківщині та доробок співвітчизників на тлі європейських аналогів. А знання Азії, Африки і Америки обмежено мінімальним обсягом. За потреби це можна надолужити у навчальних закладах вищої освіти, з самоосвіти чи мандрів і життя в різних закопелках світу. Сполучено географічну концентричність і причиново-наслідкову послідовність, докладне знання околиць і сучасності та загальне уявлення про віддалені краї.

З огляду на травмованість України тоталітаризмом, для безболіснішого подолання згубних наслідків треба в перехідну добу зробити вітчизняну історію доступною і цікавою в міжнародному контексті будь-яким студентам. Щоб уникнути відрази до примусових курсів, пристосовуємо їх до споживачів. Поряд із суспільно-політичним мінімумом для всіх, підготовані в співавторстві з галузевими фахівцями диференційовані підручники мають показати доробок співвітчизників у гуманітарних, природничих, технічних, точних науках, потреби і обставини їх в Україні та внесок іноземців. Були спроби курсів історії України з урахуванням потреб економістів, правників. Спеціальна група авторів розробляла програми⁷, видано кілька підручників «Україна і Світ»⁸. У 2008–2010 роках розроблено рекомендації перейти на об'єднане викладання в усіх класах до 2020 р., однак це не було підтримано. Вилучення історії з обов'язкових дисциплін вищої школи, а всесвітньої історії – з предметів ЗНО занедбало ці корисні ініціативи і задум пов'язати виклад вітчизняної та всесвітньої історії.

Замолоду шукаємо власне місце у Всесвіті, згодом поступово знаходимо Всесвіт у собі. З огляду на стрімке кількісне зростання масиву інформації та вдосконалення технічних засобів дедалі помітнішою є тенденція до мінімізації необхідного обсягу масової інформації, а для цього поєднання історії, географії, літератур, мистецтвознавства в спільні гуманітарні блоки

⁷ «Шкільна історія очима істориків-науковців», в *Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України* (Київ, 2008); «Концепція та програми викладання історії України в школі (проект)», в *Матеріали 4 і 5 Робочих нарад з моніторингу шкільних підручників історії України* (Київ, 2009); «Пропозиції до концепції історичної освіти в Україні», в *Матеріали III Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України* (Київ, 2009).

⁸ М. Мудрий, О. Аркуша, *Історія: Україна і світ (Інтегрований курс. Рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти* (Київ: Генеза, 2018).

шкільних програм. Освітня інтеграція Євросоюзу тяжіє до розгляду континенту в цілому, проте підручники укладено, щоб показати спільні процеси на прикладах національної історії. Тому скандинави після стислого огляду давнього Сходу і античності докладніше дають Середньовіччя від вікінгів, а іспанці – з Реконкісти.

Відмова від вульгарного матеріалізму класових формацій на користь цивілізаційних критеріїв убачала підвалини Заходу в християнстві. Глобалізація внесла суперечливі політкоректні корективи. У хронології розрізнилися Давній Схід, античні Греція і Рим, Середньовіччя, рання модерна доба (з Ренесансу до Просвітництва), нова і новітня історія. Історична географія виокремила чільні регіони (Балкани, Середземномор'я, Скандинавія, Східно-Центральна Європа, Близький і Далекий Схід, тропічна Африка, Південна і Південно-Східна Азія, Америки), зниклі мультинаціональні утвори (Австро-Угорщина, Річ Посполита, Османська і Російська імперії, Радянський Союз тощо) та окремі країни.

Тематичне різноманіття дала історія держави і права, філософії, релігії, літератури, науки і техніки (відкриття, винаходи), медицини, господарства і промисловості, транспорту і зв'язку, фінансів і торгівлі, міжнародних відносин і дипломатії, війн і війська, містобудування і архітектури, театру і музики, образотворчих мистецтв, побуту і родини, одягу і моди, харчування тощо. Поруч історіографії простують археологія, етнологія, фольклористика. Набули самостійності археографія, палеографія, геральдика, сфрагістика, нумізматики, боністика, археографія, архівознавство, палеографія і ще кілька десят інших, вкрай необхідних дослідникам спеціальних історичних наук.

Історія України, поряд із титульною нацією, має охоплювати всі самобутні етнічні та релігійні меншини, громади, регіони, мови, культури на її теренах. Нещодавно зникли Чехословаччина і Югославія, останні мультинаціональні утвори Східно-Центральної Європи. На відміну від архаїчної, клаптевої, строкатої й нежиттєздатної Російської Федерації, Україна є багатоетнічною і національною державою, за винятком Криму, де право татар на автономію і переважна увага до автохтонного народу з трагічною долею впливає з того, що він не має іншої батьківщини поза Україною. На запобігання упередженості й дискримінації територіальний пріоритет переважив решту критеріїв.

Поряд з історією України в її міжнародно визнаних межах і на відміну від неї, суто «українська історія» має вивчати прикордонні спільноти

у сусідніх країнах на своїй землі (Лемківщина, Підляшшя, Холмщина, Східна Словаччина, Південна Буковина, Таганрог, Північна Слобожанщина, Кубань, Берестейщина тощо) та нащадків переселенців, себто української діаспори, найчисленнішої та придушеної асиміляцією у Росії (Малиновий, Сірий, Жовтий, Зелений Клини), але повнокровної та повноправної у Вільному світі (США, Канада, Західна Європа, Латинська Америка, Австралія), де молоді генерації почасті втрачають мову предків, але ревно плекають культурну самобутність між інших меншин.

Увага до цієї тематики дає змогу через пізнання подеколи болісної правди долати забобони, стереотипи, штучно роздмухану ворогами напругу етнічних взаємин. Важкого і потрібного взаєморозуміння можна досягти лише спільним зусиллям. Приміром, українці мають толерувати і шанувати відродження польської культури у Львові, а поляки цивілізовано ставитися до української спадщини Закарпаття. Це стосується й Срібної Землі Закарпаття, і решти теренів вздовж небездоганих кордонів, які мусять залишатися непорушними задля миру.

Висунута німецькими і польськими єпископами компромісна засада «Вибачаємо і просимо вибачення» є підґрунтям співпраці. Між поляками і українцями також точились дискусії на цю тему⁹. Не приховуємо, а вивчаймо причини, вигоди, перебіг і наслідки конфліктів. Коли простежуємо ланцюгову реакцію подій від плідної освітньої конкуренції до братовбивчих війн, рейдів партизанів через кордон, кривавої пацифікації, терору шовіністів і тероризму націоналістів, етнічних чисток, карних депортацій, щоразу надбуємо злісну зовнішню «Третю силу» імперської Москви, зацікавлену і заангажовану в роздмухуванні розбрату українців із поляками, мадярами, румунами.

Американці звать імперіями держави, що справляють істотний вплив у світі. Європейці вважають імперіями мультинаціональні конгломерати колоній із виразними метрополіями. Від агресивних мілітаристських імперій Європа поступово еволюціонувала до національних держав і самоврядних регіонів. Ці обидві тенденції не суперечать, а доповнюються. Певно Галичина, Ломбардія, Каталонія легше інтегруються в Євросоюзі, ніж Донбас, Сицилія і Андалузія. Членство в НАТО і Євросоюзі несполучне з територіальними зазіханнями, треба шукати компромісів. Закарпаття перестане бути вогнищем

напруги, як перестали Ельзас, Південний Тіроль/Трентіно і Шлезвіг-Гольштейн.

Зрозумілою є поряд з європейською історією зацікавленість своїми регіонами і сусідами. Львів'яни вивчають Галичину і Польщу, ужгородці – Закарпаття і Угорщину, чернівчани – Буковину і Румунію, одесити – Причорномор'я і Балкани, сімферопольці – Крим і Туреччину, чернігівці – Сіверщину і Росію. А в столиці заклад з амбіціями на статус національного університету потребує в зародку, попри організаційні та кадрові труднощі, глобального підґрунтя, щоб за потребою згодом поглиблювати відповідні керунки європейських досліджень, американістики, сходознавства тощо у взаємозв'язку з україністикою.

Концепція комбіновано-компаративного розгляду сполучає в комплекс вітчизняну і всесвітню історію та спеціальні дисципліни. Цікавими є спроби принаймні часті синхронізувати виклад. Рюриковичі були сучасниками Капетингів і Плантагенетів. Устрій Галицько-Волинського королівства чи князівства має аналог у дуалізмі герцогства і графства Бургундії. Корисно порівняти конфронтацію з ісламом на Балканах і Реконкісту, конкістадорів в Америці та завойовників Сибіру. Ренесанс і Реформацію, Бароко і класицизм на заході та сході Європи. Богдан Хмельницький цікавився здобутками Кромвеля і Мазаріні, листувався зі шведом Карлом Густавом¹⁰, і король застерігав його від необачного зближення з Москвою, яка не толеруватиме вільної нації.

Опір станів Праги абсолютизму до Білої Гори захищав давні вольності в надії на чужі сили, як і сепаратизм Трансильванії проти Габсбургів, Лівонії проти шведів, Молдови проти Османів, Війська Запорозького проти Москви. Українське козацтво з державницькими тенденціями несумісне з царатом, на відміну від російських козаків, а ходів Чехії, Військову Границю в Хорватії та Славонії та інші прикордонні спільноти вільних вояків і рільників спіткала подібна доля. Порівняймо, чому реформи цісаря Йозефа Другого і короля Станіслава Августа залишили слід і згодом дали пагони, а облудне псевдо-просвітництво Катерини Другої та її нащадків лише маскувало кріпаччину.

Ментальність України близька Центральній Європі й протилежна Москві. Іван Мазепа писав: «Нехай вічна буде слава, же през шаблю маєм право». Мазурка Домбровського наприкінці того самого сторіччя обіцяла: «Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy. Co nam obca przemoc

⁹ Казімеж Вуйчицький, «Польща потребує України “вибачаємо і просимо вибачення”», *Незалежний культурологічний часопис «І»* (15.03.2018), <http://polonews.in.ua/opinie/91137-91137/>.

¹⁰ *Документи Богдана Хмельницького*, упорядники І. Крип'якевич та І. Бутич (Київ, 1961).

wzięta, szablą odbijemy»¹¹. Її відлунням стала «Ще не вмерла України і слава, і воля». Українці забули Конституцію Пилипа Орлика, а поляки шанують Конституцію 3 травня 1791 р., хоч обидві не були втілені в життя через втрату самостійності та склали прецедент для нащадків. Перед Весною Народів Шандор Петефі проголосив: «Я маляр, в п'яти частинах світу іншої Угорщини немає»¹². А Тарас Шевченко тоді ж писав: «Нема на світі України, немає другого Дніпра»¹³.

Чехи казали, що їхня захищена горами країна має бути наріжним каменем чужої чи своєї великої держави. Розшарпані поділами поляки сумно жартували, що поміняють невживаний суверенітет на інші географічні умови. Слов'янське відродження всюди мало філологічне, історичне, політичне і державотворче покоління. Шкільництво і підприємництво німців і чехів плинули з Реформації та Просвітництва, а поляки збагнули потребу копіткої «Органічної Праці» після зневіри з марних спроб здобути свободу відчайдушними повстаннями.

Порівняння в часі й просторі дає плідні наслідки. Ідеї випереджали добу і живили винахідливість прийдешніх поколінь, адже «рукописи не горять». План короля Юрія (Іржі) з Подєбрад про мир у Європі та про спільне покарання агресорів¹⁴ був нездійсненним пів тисячі років тому, низка проєктів колективної безпеки ХХ сторіччя зазнала краху через взаємну недовіру, а нині жоден ворог не наважиться зазіхнути на НАТО, бо стаття 5 Північноатлантичного Договору формалізує підґрунтя безпеки: напад на одного учасника Договору вважається нападом на всіх. Колись *Libereum Veto* втілювало згубну шляхетську сваволю, паралізувало і занастало давню Річ Посполиту, а зараз, на вищому шаблі свідомості, начебто аналогічна засада консенсусу гуртує Європейський Союз.

Україна не має теренів поза Європою і пережила притаманні їй явища: античність і еллінізм, Переселення народів, християнізацію, «Темні Сторіччя», симбіоз мов і культур, патримоніальний устрій, феодализм, візантійство (аналог романського стилю), становий лад, вплив юдаїзму і ісламу, Ренесанс, Реформацію, Бароко, класицизм, романтизм, абсолютизм, індустріалізацію, урбанізацію, капіталізм, реалізм, націоналізм,

соціальні рухи, консерватизм, лібералізм, модернізм, імпресіонізм, еміграції, окупації тощо. Ментальність всотала західні засади: індивідуалізм, приватну власність, обирану і змінювану відповідальну владу, обопільні обов'язки і права панівної верстви та народу.

Варшавське і Київське генерал-губернаторства, Західний і Південно-Західний краї імперії, Царство Польське і Малоросія потерпали з русифікації. Схожі між собою були Краків і Львів у габсбурзькому Королівстві Галичини і Лодомерії, а Чернівці в герцогстві Буковині. Чехи Австро-Угорщини виробили модель політичної еміграції Східно-Центральної Європи у світових і холодній війнах. Конкурентні осередки поляків у Варшаві, Любліні, Кракові, Цешині й Парижі у вирішальній мить обрали одноосібного диктатора. Чехословацькі та польські легіони поступалися Січовим Стрільцям, Сірій і Синій дивізіям, але вибороли свободу, а українці захлинались у чварах соціалістів, гетьманців, анархістів, лібералів і гинули у вирі поневірянь на манівцях. Порівнюймо.

Після Листопадового Зриву січовики бились у Львові проти польських «Орлят». Зазнавши поразки у війні, яку потім польський генерал Роя з соромом назве братовбивством, Українська Галицька армія явила самовіддану свідомість у боях на Наддніпрянщині, та незабаром у «чотирикутнику смерті» між ворогів і тифу уклала тактичну угоду з Білою гвардією, тоді як Симон Петлюра вважав ворогами України насамперед росіян. Головний Отаман натомість підписав у Варшаві договір із Пілсудським і за допомогу у визволенні УНР дав згоду на анексію Західної України з умовою автономії, яку Варшава так і не надала.

На Паризькій мирній конференції поляки з пам'яттю про їхні повстання користали при визначенні кордонів із необізнаності Заходу в українських і чехословацьких питаннях, та фатальну роль відіграли розбрат делегацій УНР і ЗУНР, а на батьківщині наївна довіра до облудної демагогії більшовиків і жах із червоного терору. Патріоти гинули біля Крутів і Базару, а навколишні селюки з військовим досвідом не квапилися допомагати і за півтора десятиріччя сконали у влаштованому Москвою Голодоморі. Натомість національна консолідація поляків стала запорукою перемоги в Битві понад Віслою 1920 року, де вони за допомогою останніх українських дивізій врятували Європу. Втім, Польща Ризьким миром знехтувала своїми обіцянками за угодою з УНР¹⁵.

¹¹ *Hymn Polski*, <https://teksciory.interia.pl/hymn-polski-narodowy-hymn-tekst-piosenki,t,570659.html>.

¹² Шандор Петефі, «Я маляр», у *Бібліотека Української літератури*, <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=293>.

¹³ Тарас Шевченко, *Зібрання творів*, у 6 т., т. 1: *Поетія 1837–1847* (Київ, 2003), 348–354, 737–740.

¹⁴ *Chrétienté et Europe: le projet de Georges de Podiebrad au xve siècle, Chrétiens et sociétés*, 1, 19948.

¹⁵ Ганна Дильонгова, *Історія Польщі 1795–1990*, переклад з польської М. Кірсенка (Київ: Видавничий дім «Киево-Могилянська Академія», 2007), 111.

Білогвардієць Денікін пишався російським націоналізмом, воював проти Петлюри і не взаємодіяв із Пілсудським проти спільного ворога, бо вважав Україну і Польщу частинами Росії. У Маяковського в «Стихах о советском паспорте» Захід дивиться на Польщу «в тупой полицейской слоновости: откуда мол и что это за географические новости»¹⁶. Після відчайдушного опору Москва збагнула, що це чужа країна. Варшава потім опинилась між руйнівників Варшавського Пакту. Після виснажливих війн Кремль второпав, що героїчна Фінляндія не буде «Великим князівством» чи байстручою «демократичною республікою» на радянських багнетах¹⁷. Доведеться Москві визнати так само самотність і самотійність України, хоча це потребуватиме часу і зусиль.

Специфіка України – у ключовому значенні для імперського монстра, що не в спроможності існувати без її ресурсів, стратегічної ролі, працьовитого люду, інтелекту. Звідси гостра конфронтація. Горезвісна доктрина «Третього Риму» мала на меті виправдати месіанством загарбництво. Петро Перший 1721 року перейменував Московське царство на Російську імперію, привласнив традицію Давньої Русі, а його не знайдений заповіт підтвердила політика тиску на південь, на Україну з Кримом, Босфор, Кавказ, Персію, Середню Азію і Афганістан. Комуністичний псевдоінтернаціоналізм відверто декларував глобальні зазіхання з серпом і молотом на Земній кулі у всесоюзному гербі.

Відлунням царського гегемонізму була асиміляційна концепція строкатої російськомовної, «новой исторической общности советского народа». Після логічної, хоч запізнілої дезінтеграції СРСР ідеологему перебрала диверсійна програма «русского мира» з гаслом захисту буцімто упосліджених, гноблених і скривджених співвітчизників за кордоном. Це прямий аналог нацистської пропаганди і політики щодо німецькомовних меншин (Volksdeutsche). Англомовні, франкомовні, іспаномовні азіати, африканці, американці ніколи не ототожнюються з колишніми метрополіями, а посіпаки Кремля досі занудно

торочать про «один народ». А Імператорська російська Академія наук вбачала принципову різницю між великоруським, малоруським і білоруським «племенами», чітко відрізняючи їхні мови.

Безпрецедентною трагедією, яка створила прірву між Україною і рештою Європи, виявилися репресивний тоталітаризм, передусім цілеспрямований і плановий геноцид Голодомор, нищення еліт і народу, паплюження вітчизняної культури, мовна асиміляція, спроби стерти пам'ять і самосвідомість, заміни етнічної структури колоністами. Ворог зве все українство витвором іноземних спецслужб, мазепинством, петлюрівщиною, бандерівщиною. Стара гадюка не має сил на полювання, а відчуваючи поруч живу плоть, починає ковтати свій хвіст і гине. Поразка в Афганістані прискорила агонію Радянського Союзу. Війни в Чечні, Грузії, Україні, Сирії, Африці прискорюють крах Російської Федерації. Затяга Москва не встигне зрозуміти і не визнає, але після гібридної війни поступово і підсвідомо відчуває самотність окремішність України.

Отже, історія відіграє потрібну роль. Це самотійний комплекс щільно пов'язаних і навзаєм доповнюваних наук. Це становий хребет, сполучна ланка суспільствознавчих і гуманітарних наук, витік юриспруденції, природознавства, медицини. Це повчальне і незамінне виховання засобу, як доцільно користатися з давніх надбань, не марнуючи ресурсів і уникаючи прикрих помилок, щеплення на імунітет проти злочинів і трагедій. Хто нехтує таким досвідом, приречений на його повтор. Порівняльне викладання локальної, національної, регіональної, всесвітньої історії долає гальма на шляху репатріації України до цивілізованої спільноти. Василь Симоненко у вірші «До суєсловів» закликав шанувати це знання: «Здається, наче просите пощади в історії, що горда і німа. Вона без вашої поради вам вирок винесе сама»¹⁸. Перед Національним архівом у Вашингтоні на Пенсильванія-авеню під двома алегоричними статуями викарбувано: «Вивчайте минуле», бо «Минуле – це пролог»¹⁹.

¹⁶ Владимир Маяковский, «Стихи о советском паспорте», у В. В. Маяковский, *Полное собрание сочинений*, в 13 тт., т. 10 (Москва: Гослитиздат, 1958), 87, <https://ilibrary.ru/text/4125/index.html>.

¹⁷ Э. Кеттла, *Революция 1917 года и обретение Финляндией независимости: два взгляда на проблему*, FEDY (1993), http://www.fedy-diary.ru/?page_id=5806.

¹⁸ Василь Симоненко, «До суєсловів», в *Українська та зарубіжна поезія*, <https://ukrainian-poetry.com/simonenko-vasil/do-suyesloviv/>.

¹⁹ Pennsylvania Avenue Past Prologue Statue: “Study the Past” and “What is Past is Prologue”, <https://www.flickr.com/photos/81533006@N00/46030336055>.

Bibliographic References

Chrétienté et Europe: le projet de Georges de Podiebrad au xve siècle. *Chrétiens et sociétés*, 1, 19948.
Dokumenty Bohdana Khmelnytskoho. Упорядку І. Крип'якевич, І. Бутч. Київ, 1961.
 Drach, Ivan. “Babusentsiia”. *Ukrainska ta zarubizhna literatura*. <https://ukrainian-poetry.com/drach-ivan/babusenciya/>.

Dylonhova, Hanna. *Istoriia Polshchi 1795–1990*. Переклад з польскої М. Кирсенка. Київ: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2007.
 Hoshko, Tetiana. “Novi/stari problemy vykladannia istorii Ukrainy u vyshchii shkoli”. *Historians*, march 23, 2013.

- Hymn Polski*. <https://tekstoriy.interia.pl/hymn-polski-narodowy-hymn-tekst-piosenki,t,570659.html>.
- Ketola, Je. *Revolucija 1917 goda i obretenie Finljandiej nezavisimosti: dva vzgljada na problemu, FEDY* (1993). http://www.fedy-diary.ru/?page_id=5806.
- “Kontseptsii ta prohramy vykladannia istorii Ukrainy v shkoli (proekt)”. In *Materialy 4 i 5 Robochykh narad z monitorynhu shkilnykh pidruchnykiv istorii Ukrainy*. Kyiv, 2009.
- Komeliuk, B. V. “Renesansni uiavlennia pro istoriiu”. *Nova filolohiia* 25 (2013): 97–100. www.irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv/cgiirbis_642.
- Kulchitskyi, Stanislav. “Istoriia i chas. Rozdmy istoryka”. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 4 (1992): 3–10.
- Majakovskij, Vladimir. “Stihi o sovetkom pasporte”. In V. V. Majakovskij. *Polnoe sobranie sochinenij*, 87. T. 10. Moskva: Goslitzdat, 1958. <https://ilibrary.ru/text/4125/index.html>.
- Mudryi M., & O. Arkusha. *Istoriia: Ukraina i svit (Intehrovanyi kurs. Riven standartu)*. *Pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. Kyiv: Heneza, 2018.
- Pennsylvania Avenue Past Prologue Statue: “Study the Past” and “What is Past is Prologue”. <https://www.flickr.com/photos/81533006@N00/46030336055>.
- Petefi, Shandor. “Ya madiar”. In *Biblioteka Ukrainskoi literatury*. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=293>.
- “Propozytsii do kontseptsii istorychnoi osvity v Ukraini”. In *Materialy III Robochoi narady z monitorynhu shkilnykh pidruchnykiv istorii Ukrainy*. Kyiv, 2009.
- Shevchenko, Taras. *Zibrannia tvoriv*. T. 1: *Poeziia. 1837–1847*. Kyiv, 2003.
- “Shkilna istoriia ochyma istorykiv-naukovtsiv”. In *Materialy Robochoi narady z monitorynhu shkilnykh pidruchnykiv istorii Ukrainy*. Kyiv, 2008.
- Słowikowski, Tadeusz. “Nowoczesność i tradycja w nauczaniu historii”, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny* 129, Prace historyczne (15) (1995): 17–36. <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/docmetadata?id=2358&from=pubstats>.
- Symonenko, Vasyl. “Do suiesloviv”. In *Ukrainska ta zarubizhna poeziia*. <https://ukrainian-poetry.com/simonenko-vasil/dosuyesloviv/>.
- “The Study of History and the Practice of Politics”. <https://i.pining.com/564x/ae/ed/f0/aecedf07dc693605813387b5f1a7ad0df.jpg>.
- Vuichytskyi, Kazimezh. “Polshcha potrebuie Ukrainy «vybachaemo i prosymo vybachennia»”. *Nezaleznyi kulturolohichnyi chasopys “Yi”* (15.03.2018). <http://polonews.in.ua/opinie/91137-91137-1/>.

M. Kirsenko, T. Balabushevych

COMPARATIVE HISTORY IN HUMANITIES’ TEACHING IN UKRAINE

History as a Magistra Vitae encompasses a lot of mutually complementing research and teaching subjects. It should be taught step by step from local and simple items up to global generalizations taking into account the age, educational level, and professional interests of audience. The pupils at the primary and secondary schools learn at first about their native towns or districts, later in more detail about their motherland as a whole, and common patterns of Europe with just basic names and data of the World. The higher schools are to combine minimal information of history necessary for any civilized human being with emphasized attention at the respective fields’ past separately for future lawyers, physicians, engineers, etc. In Ukraine as an extremely exhausted nation it is crucially important to break deeply rooted complex of inferiority, to prove indivisibility of domestic history with East-Central and the rest of Europe. We should overcome as soon as possible a situation when large territories had been devastated by Holodomor and colonized by alien settlers from other parts of the Soviet Union after this genocide. The newcomers’ offspring gradually will get accommodated to their new homeland yet during Transition they are an easy target for destructive impacts from abroad. To counteract subversive propaganda, we need highly educated teachers and lecturers. The pro-European liberals in Ukraine had been exterminated by notorious totalitarian purges or forced to exile and replaced by mercenaries of Russian revanchist forces. The huge traditional Universities hardly can be reformed and modernized, as they inherited stereotypes and prejudices from the past. Newly created, seemingly more flexible and certainly less corrupted higher schools attract capable and ambitious people yet their alumni feel temptation of more easy opportunities. Ukraine needs patriots now more than ever desperately fighting for survival against aggressor in current Hybrid war. The prospects look optimistic, yet for the time being it requires a lot of efforts. History teaching becomes still more important to promote unity of interdependent philological, historical, political, and state making generations of national rebirth aimed at the repatriation to modernity.

Keywords: Ukraine, education, comparative history, Europe, civilization.

Матеріал надійшов 14.03.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)